DİL ARAŞTIRMALARI
Journal of Language Studies
Yıl/Year: 20, **Dönem**/Period: 2026-Bahar/Spring, **Sayı**/Number: 38
ISSN 1307-7821 | **e-ISSN** 2757-8003

ARAŞTIRMA MAKALESİ
Research Article

Eski Uygurca *Brahmajāla-sūtra*'ya İlişkin Fragmanlar

Fragments Relating to the Brahmajāla-sūtra in Old Uyghur

Bekir Şahin
Arş. Gör., Dicle Üniversitesi
Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Diyarbakır/Türkiye
e-posta bekir.sahin@dicle.edu.tr
orcid 0009-0002-4854-2493
doi 10.54316/dilarastirmalari.1829001

Atıf
Citation
Şahin, Bekir (2026). Eski Uygurca Brahmajāla-sūtra'ya İlişkin Fragmanlar. *Dil Araştırmaları,* 38: 133-148.

Başvuru
Submitted
23.11.2025

Revizyon
Revised
03.02.2026

Kabul
Accepted
13.02.2026

Çevrimiçi Yayın
Published Online
05.05.2026

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

*Sūtra*lar, Budist külliyatı oluşturan *tripiṭaka* "üç sepet" içerisinde yer alan metin türlerinden biridir. *Tripiṭaka* içindeki diğer metinler *abidarma*lar ve *vinaya*lardır. *Sūtra*lar, Buddha'nın vaazlarını içerir. Buddha, önceki yaşamlarında başından geçenler üzerinden veya doğrudan ona sorulan sorulara verdiği cevaplarla Budistlerin yaşamlarını kolaylaştırır ve onlara aydınlanmaya giden yolu gösterir. *Sūtra*lar, Sanskritçe *āgama* denilen bir koleksiyonu oluşturur. Bu koleksiyonun içerisindeki metinlerden birisi *Brahmajāla-sūtra*'dır. Buddha'nın çeşitli erdemli huy ve eylemler ve varlığın ve evrenin sonluluğu-sonsuzluğu hakkındaki görüşlerin doğru olanları ve yanlış olanları arasındaki fark hakkındaki vaazları hakkında olan bu *sūtra* Eski Uygur Türkçesine de çevrilmiştir. Bu çalışma *Brahmajāla-sūtra*'ya ait Eski Uygurca beş fragmanın yazı çevirimini, harf çevirisini, Türkiye Türkçesine aktarımını ve metne ilişkin açıklamalarını içermektedir. Hepsi Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan bu fragmanların arşiv numaraları sırasıyla şunlardır: Ch/U 6159 (a), Ch/U 6159 (b), Ch/U 6397, Ch/U 6585, Ch/U 8164.
Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, Brahmajāla-sūtra, Dīrghāgama.

ABSTRACT

Sūtras are one of the types of texts found within the *tripiṭaka* "three baskets" that constitute the Buddhist canon. The other texts in the *tripiṭaka* are the *abhidharma* and *vinaya*. The *sūtras* contain the discourses of the Buddha. Through stories from his past lives or by directly responding to questions posed to him, the Buddha makes the lives of Buddhists easier and shows them the path to enlightenment. The *sūtras* form a collection known in Sanskrit as the *āgama*. One of the texts within this collection is the

Brahmajāla-sūtra. This *sūtra*, which includes the Buddha's discourses on various virtuous traits and actions, as well as on the correct and incorrect views concerning the finitude or infinitude of existence and the universe, was also translated into Old Uyghur Turkish. This study presents the transliteration, transcription, and modern Turkish translation of five Old Uyghur fragments belonging to the *Brahmajāla-sūtra*, along with explanatory notes on the text. These fragments, all preserved in the Berlin Turfan Collection, bear the following archive numbers: Ch/U 6159 (a), Ch/U 6159 (b), Ch/U 6397, Ch/U 6585, and Ch/U 8164.

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, *Brahmajāla-sūtra*, *Dīrghāgama.*

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: The Buddhist *tripiṭaka* is traditionally divided into three main categories: *Sūtra*, *Abhidharma*, and *Vinaya*. Among these, *sūtra*s preserve the discourses attributed to the Buddha and form a central source for doctrinal and ethical teachings. Within early Buddhist literature, the *Dīghanikāya* in Pāli and the *Dīrghāgama* in Chinese preserve long doctrinal discourses. The *Brahmajāla-sūtra*, which appears as the first discourse of the *Dīghanikāya* and has parallels in the *Dīrghāgama* corpus, occupies a prominent place in Buddhist doctrinal history due to its systematic presentation of ethical conduct and philosophical views concerning existence, cosmology, and wrong views. The transmission of this text across different linguistic and cultural environments resulted in translations into several languages, including Old Uyghur Turkish. The Old Uyghur translation is particularly important because it demonstrates the transmission of Buddhist doctrinal literature among Turkic-speaking communities and contributes significantly to the historical study of both Buddhism and Turkic philology.

Research Problem: The primary aim of this study is to introduce, edit, and analyze five Old Uyghur manuscript fragments relating to the *Brahmajāla-sūtra*. The research presents transliteration, transcription, and translation of these fragments into Modern Turkish and provides philological explanations and linguistic commentary. These fragments are especially valuable because they currently constitute the only identifiable Old Uyghur translation materials connected to the *Brahmajāla-sūtra*. Accordingly, the study seeks to clarify the textual content preserved in these fragments, determine their relationship to the Chinese *Dīrghāgama* version of the text, identify linguistic and stylistic characteristics of the Old Uyghur translation, and evaluate their contribution to Old Uyghur Buddhist literature and translation studies.

Scope: The study focuses specifically on five manuscript fragments preserved in the Berlin Turfan Collection under the archive numbers Ch/U 6159 (a), Ch/U 6159 (b), Ch/U 6397, Ch/U 6585, and Ch/U 8164. The scope is limited to these extant fragments and does not attempt a full reconstruction of a complete Old Uyghur Brahmajāla Sūtra text. The literature review draws on previous studies of Turfan manuscripts, Old Uyghur grammar and lexicography, and earlier research on Old Uyghur Buddhist texts and Āgama literature. Previous scholarship has generally focused on broader Old Uyghur Buddhist textual corpora rather than specifically on *Brahmajāla-sūtra* materials, which highlights the importance of the present research.

Methodology: The study employs a philological and text-critical approach. The primary materials consist of five manuscript fragments preserved in the Berlin Turfan Collection. The research methodology includes: Transliteration and transcription of the Old Uyghur script, translation into Modern Turkish, philological and contextual commentary on the text and comparative evaluation with the Chinese source text in the Dīrghāgama tradition. The transliteration and transcription follow the method used by Röhrborn in *Uigurisches Wörterbuch*. Reconstruction of unreadable parts is conducted using contextual meaning, Old

Uyghur hendiadyoins patterns, textual parallels, and the meanings of Chinese characters appearing in the text. Chinese characters appearing in the fragments are preserved in their original form, and their meanings are evaluated using historical lexicographic sources such as Giles' dictionary. The study also includes codicological observations such as paper type, script style, and physical damage patterns of the fragments, which contribute to the interpretation of the textual material.
Results: The analysis reveals that the Old Uyghur fragments show clear parallels with specific doctrinal passages found in the Chinese source text of the *Brahmajāla-sūtra*. These parallels include sections discussing: The fourth view concerning the finitude or infinitude of the universe, the moral warning against excessive engagement in entertainment and play leading to mental negligence and ethical teachings emphasizing avoidance of harsh speech and encouraging kind and proper speech. These parallels confirm the textual relationship between the Old Uyghur translation and the Chinese *Dīrghāgama* version. The linguistic analysis identified fifteen Old Uyghur hendiyadyoins in the text, some of which had not been previously attested. This finding contributes to the historical lexicon and stylistic study of Old Uyghur Buddhist texts. Another notable finding is the frequent side-by-side use of Chinese characters and their Old Uyghur equivalents. This supports observations in previous scholarship that Chinese characters often appear at the beginning of sentences in Old Uyghur *Āgama* translations.

0. Giriş

Aslen Budist külliyat, *tripiṭaka* "üç sepet" adı verilen metinlerden oluşur. *Tripiṭaka*'yı oluşturan metinlerden *sūtra*lar, Buddha'nın vaazlarından; *abidarma*lar, Budizmin felsefi temelinden; *vinaya*lar manastırda uyulması gereken kurallardan meydana gelir. Erken dönem Budist *sūtra*lardan oluşan çeşitli koleksiyonlar vardır. Pali dilindeki *dīghanikāya* koleksiyonu, Buddha'nın verdiği uzun vaazlardan oluşur ve içerisinde üç başlık altında toplam 34 adet *sūtra* bulunur. Bu koleksiyonun Sanskrit dilindeki karşılığı *dirghāgama* koleksiyonudur ve içerisinde 30 adet *sūtra* bulunur. *Dirghāgama* koleksiyonu, Taishō kataloğunda 1 numarada kayıtlıdır[1]. Bu iki koleksiyon, benzer *sūtra*lar içermektedir. *Dīghanikāya* koleksiyonundaki ilk metin, *Brahmajāla-sutta*'dır. Bu metin, çeşitli farklılıklarla *dirghāgama* koleksiyonunda *Brahmajāla-sūtra* adıyla 21 numarada bulunmaktadır.

Çalışmamıza konu olan *Brahmajāla-sūtra*, Taishō kataloğunda bulunan Çinceye çevrilmiş bir Therāvada mezhebi *sūtrası*dır. 梵動經 *Fàn dòng jīng* adındaki bu *sūtra*, "Brahma'nın ağı" anlamına gelmektedir. Taishō kataloğunda 1484 numarada bulunan ve Mahāyāna mezhebine ait *Brahmajāla-sūtra* (Çin. 梵網經 *Fàn wǎng jīng*) ile karıştırılmamalıdır. *Dīghanikāya*'nın ilk *sūtra*sı olan ve Taishō kataloğunda 1 numarada kayıtlı *Brahmajāla-sūtra*'ya tekabül eden *Brahmajāla-sutta*, Buddha'nın öğretisine giriş niteliğinde görülmektedir. Bu *sutta*, Budist öğretinin temel amacını, yani *saṃsāra* döngüsünden kurtulup *nibbāna*'ya (= Skr. *nirvāṇa*) ulaşmayı açıklayan doktrinel bir çerçeve sunar. Bu bağlamda varlıkları doğum-ölüm döngüsüne (Skr. *saṃsāra*) bağlayan temel

[1] bkz. http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T0001_.01.0088b12:0088b12.cit

unsurun kirlenmeler (Pali. *kilesa* = Skr. *kleśa*), bunların kök nedeninin ise cehalet (Pali. *avijja* = Skr. *āmalaka*, *avidyā*, *pṛthagjana*) olduğu vurgulanır. Cehaletin karşıtı olan bilgelik (Pali. *paññā* = Skr. *prajñā*), kurtuluşun temel aracı olarak sunulur. Bilgelik, Sekiz Katlı Asil Yol'un (Pali. *ariya aṭṭhaṅgika magga* = Skr. *āryāṣṭāṅgamārga*) başlangıç noktası olan doğru görüş (Pali. *sammā-diṭṭhi*, Skr. *samyag-dṛṣṭi*) ile ilişkilendirilir. *Brahmajāla-sutta*, özellikle spekülatif görüşleri sistematik biçimde inceleyerek benlik ve evrenin doğasına ilişkin 62 görüşü sınıflandırmayı amaçlar. Bu sınıflandırma, insan düşüncesindeki metafizik spekülasyonların tamamını kapsayan bir "ağ" metaforuyla açıklanır. Buddha, insanın düşünce okyanusuna bir ağ atarak benliğin ve evrenin doğasına ilişkin mümkün olan tüm felsefi teorileri yakalayıp kapsamaya çalışmaktadır (Bodhi 2007: 1-10).

Sutta, Buddha'nın günlük yaşamından sıradan bir yolculuk sahnesiyle başlar. Buddha, bir grup keşiş ile (Pali. *bhikkhu* = Skr. *bhikṣu*) Rājagaha ile Nālandā arasındaki ana yol üzerinde seyahat etmektedir. Suppiya adlı bir gezgin çileci ile öğrencisi Brahmadatta da Buddha'nın arkasından gelmektedirler. Buddha'nın arkasından yürürlerken Suppiya Buddha'yı, Dhamma'yı (= Skr. *dharma*) ve Saṅgha'yı (Üç Cevher, Skr. *triratna*) kötülerken öğrencisi Brahmadatta övmektedir. *Sutta*'da Buddha'ya yönelik iki tür övgünün ayrımı üzerinde durulur: Sıradan kişilerin yüzeysel ahlaki niteliklere dayalı övgüsü ve bilge öğrencilerin Buddha'nın daha derin niteliklerine dayanan övgüsü. Bu ayrım *sutta*da önce ahlakın ayrıntılı analiziyle, ardından Buddha'nın esas üstünlüğü olarak sunulan yetiyle, yani benlik ve dünya hakkındaki spekülatif görüşleri nedenleri, sonuçları ve aşılma olanaklarıyla birlikte analiz edip sınıflandırma yetisiyle vurgulanır. *Sutta*nın ana bölümü, 62 görüşün ayrı gruplar hâlinde kategorize edildiği bölümdür. Bu bölümde görüşler, ilgilendikleri zaman dilimine (geçmiş ya da gelecek), genel ilkelerine ve özel tezlerine ya da ortaya çıkış biçimlerine göre ayrılır. Sonunda tüm görüşlerin birlikte ele alındığı bir özetle biter. Bu spekülatif görüşlerin ve eğilimlerin *saṃsāra* döngüsünü sürdürmekte oynadığı rol gösterilir, karşıt olarak ise Sekiz Katlı Asil Yol'un (Pali. *ariya aṭṭhaṅgika magga* = Skr. *āryāṣṭāṅgamārga*) başlangıç noktası olan doğru görüşün (Pali. *sammā-diṭṭhi*, Skr. *samyag-dṛṣṭi*) işlevi vurgulanır (Bodhi 2007: 10-15).

Elimizdeki Eski Uygurca fragmanların kataloğunu Zekine Özertural hazırlamıştır (Özertural 2021: 299). Çalışmasındaki #454, #455, #456, #457 ve #458 katalog numarasına sahip metinler, *Brahmajāla-sūtra*'ya aittir. #454, #457 ve #458 katalog numaralı fragmanlar, Peter Zieme tarafından Taishō kataloğunda 1 numarada kayıtlı olan *dirghāgama* koleksiyonun *Brahmajāla-sūtra*'ya ait olan 90b numaralı bölümüyle ilişkilendirilmiştir (Kasai vd. 2017: 26). Özertural'ın verdiği bilgilere göre #455 ve #456 katalog numaralı fragmanlar da Peter Zieme tarafından tanımlanmıştır, ancak bununla ilgili herhangi bir eseri kaynak olarak göstermemektedir (Özertural 2021: 299, 300, 301).

Çalışmamıza konu olan birinci ve ikinci fragman, Ch/U 6159 arşiv numarasına sahiptir. Bu fragman, *a* ve *b* fragmanlarından oluşmaktadır. Bej bir kâğıda kursiv yazıyla yazılmıştır. *a* fragmanındaki dört satırın satır başları korunmuştur, ancak

satır sonları tahrip olmuştur. Fragmanın üçüncü satırı, Çince 此*cǐ* karakteri ile başlamaktadır. Bu karakterin anlamı, Giles'in sözlüğünde "This." olarak verilmiştir (Giles 1912: 1534). Fragmanda toplamda 5 satır bulunmaktadır. *b* fragmanındaki hiçbir satırın satır başı korunmamıştır, satır sonları ise iyi durumdadır. Fragmanda toplamda 6 satır bulunmaktadır. Fragman T II T 1268 buluntu numarasını taşımaktadır (Özertural 2021: 299).

İncelenen üçüncü fragman, Ch/U 6397 arşiv numarasına sahiptir. Kahverengimsi bir kâğıda kursiv yazıyla yazılmıştır. 18 satırdan oluşmaktadır. 1. ve 18. satırlarda yalnızca bir-iki harf görünmektedir. 4. - 16. satırların arasında satır başları korunmuştur. Her satırın satır sonu tahrip olmuştur. Fragman her iki taraftan da bir bantla onarılmıştır. Fragmanda 7. satırda Çince 何*hé* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "How? Whence? Why? What; whatever; any." olarak verilmiştir (Giles 1912: 491). 8. satırda Çince 夫 *fū* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "A man; a hero; a husband. Used as a title for women." olarak verilmiştir (Giles 1912: 450). 10. satırda Çince 梵 *fàn* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "Brahma. Sanskrit or Pâli." olarak verilmiştir (Giles 1912: 417). 11. satırda Çince 喜*xǐ* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "Joy, gladness." olarak verilmiştir (Giles 1912: 508). Fragmanda bir buluntu numarası bulunmamaktadır (Özertural 2021: 299, 300).

Dördüncü fragman, Ch/U 6585 arşiv numarasına sahiptir. Kahverengimsi bir kâğıda kursiv yazıyla yazılmıştır. 12 satırdan oluşmaktadır. 12. satırdan yalnızca birkaç harf kalmıştır. Tüm satırların satır başları tahrip olmuştur. 1. satırda Çince 此 *cǐ* karakteri bulunmaktadır. 2. satırda Çince 入 *rù* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "To go in; to make to enter; to put in; to import." olarak verilmiştir (Giles 1912: 714). 8. satırda Çince 耙 *bà* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "A rake, a harrow." olarak verilmiştir (Giles 1912: 1044). Fragman T II T 2005 buluntu numarasını taşımaktadır (Özertural 2021: 300).

Çalışmamıza konu olan beşinci fragman, Ch/U 8164 arşiv numarasına sahiptir. Kahverengimsi bir kâğıda kursiv yazıyla yazılmıştır. Fragman 17 satırdan oluşmaktadır. İlk satır okunamamaktadır. Tüm satırların satır başları tahrip olmuştur. 8. satırda Çince 不 *bù* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "Not; impotent." olarak verilmiştir (Giles 1912: 1147). 16. satırda Çince 大 *dà* karakteri bulunmaktadır, Giles'in sözlüğünde bu karakterin anlamı "Great; elder; big; tall; extensive; high in rank; noble; eminent; par exellence; best in quality; main; important; in full. Very; much; greatly." olarak verilmiştir (Giles 1912: 1294). Fragman T I D [549] buluntu numarasını taşımaktadır (Özertural 2021: 300, 301).

Bu çalışmada *Brahmajāla-sūtra*'nın Eski Uygur Türkçesine çevirisini içeren beş fragmanın filolojik yayımı hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda metnin yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı ve metne ilişkin açıklamalar sunulmuştur. Çalışmada kullanılan yazı çevirimi ve harf çevirisi metodu Röhrborn tarafından *Uigurisches Wörterbuch*'ta kullanılan metottur (bkz. Röhrborn, 1977: 9-10). Çalışmada incelenen metin 56 satırdan oluşmaktadır. İncelenen 3. fragmanın durumu diğer fragmanlara göre daha iyi olmakla birlikte fragmanlar satır başlarından ve satır sonlarından büyük oranda tahrip olmuştur. Okunamayan bölümlerle ilgili tamamlamalar Eski Uygurca ikilemeler, metnin bağlamı, metindeki paralellikler ve Çince karakterlerin anlamları gözetilerek yapılmıştır. Metinde geçen Çince karakterler olduğu gibi bırakılmıştır. Yukarıda fragmanların fiziksel özelliklerinin tarif edildiği bölümde bu karakterlerin anlamları Giles'in sözlüğüne göre verilmiştir. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımı, metindeki tahribat oranının yüksek olması dolayısıyla satır satır yapılmıştır. Metinde saptanan ikilemeler, alıntı sözler, Çince karakterler, Çince karakterlerle Eski Uygurca sözcükler arasındaki ilişkiler ve elimizdeki çeviri metnin orijinal metinde tekabül ettiği bölümler metne ilişkin açıklamalar bölümünde sunulmuştur.

1. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

1

(Katalog Bilgisi: Özertural, 2021, s. 299, Katalog No: 454)

Ch/U 6159 (a) (Glas: T II T 1268)

ön

(01)	01	çıngaru tetrü k*e*[rt]*ü üz*[ä …
		çynq'rw tytrw k*y*//*w 'wyz* [...
(02)	02	'ädrämlig üzä mun*t*[a…
		''dr'm lyk 'wz ' mwn*t*[ada...
(03)	03	此 bu ärür tört[…
		此 pw 'rwr twyrt[…
(04)	04	körüml(ä)r[…
		kwyrwm lr[…
(05)	05	*bu*[…
		pw[...

2

(Katalog Bilgisi: Özertural, 2021, s. 299, Katalog No: 455)

Ch/U 6159 (b) (Glas: T II T 1268)

ön

(06)	01	…] *k*ünnüŋ bars
		…] *k*wyn nwnk p'rs
(07)	02	…] kılyuk ol
		…]p qylywq 'wl
(08)	03	…]lamakta basa basa
		…]l'm'q t' p's' p's'
(09)	04	… ili]nçü m(ä)ŋi kılurl(a)r olar
		…]nçw mnki qylwr lr 'wl'r
(10)	05	…] arıp kävilip öṭrü
		…]y ''ryp k'vylyp 'wydrw
(11)	06	…]mamakı ärsär basa
		…]m'm'qy 'rs'r p's'
(12)	07	…] t*uru*p ol…
		…]y t*wrw*p 'wl ////
(13)	08	…] öṭlüm öṭ[lüm…
		…] 'wydlwm 'wyd[…

3

(Katalog Bilgisi: Özertural, 2021, s. 299, Katalog No: 456)

Ch/U 6397 (o. F.)

ön

(14)	01	… törtü]nç körüm[…
		…]nç kwyrwm[…
(15)	02	… tört körümlärni]ŋ içiŋä m(ä)n […]
		…]nk 'yçynk' mn 'wl[…
(16)	03	…] *t*ört körüml(ä)rniŋ iç[iŋä…
		…] *t*wyrt kwyrwm lr nynk 'yç[…

(17) 04 m(ä)n ök bilir m(ä)n bu körüml(ä)rniŋ […
mn ’wk pylyr mn pw kwyrwm lr nynk ’wr*w*[…

(18) 05 y(i)mä ök bilir m(ä)n tüşin utlısın anç[a…
ym’ ’wk pylyr mn twyş yn ’wtly syn ’’nç[…

(19) 06 munta arṭukın y(i)mä ança bilsär y(i)mä yapş[ın…
mwnt’ ’’rdwq yn ym’ ’’nça pyls’r ym’ y’pş[…

(20) 07 [üz]ä ötrü bolmış ärür m(ä)n öçmäk amrılmakın 何 […
//’ ’wytrw pwlmyş ’rwr mn ’wyçm’k ’’mrylm’q yn 何 […

(21) 08 söz ança sözläyürl(ä)r 夫 azuça y(i)mä ärür y(i)mä […
swyz ’’nç’ swyz l’ywr lr 夫 ’’z wç’ ym’ ’rwr ym’ […

(22) 09 sözläyür yaŋırtı igdiltüktä bolur adın […
swyz l’ywr y’nkyrty ’ykdyltwk t’ pwlwr ’’dyn […

(23) 10 sudur y(a)rukı täg 梵 äzrua atı […
swdwr yrwqy t’k 梵 ’z rw’ ’’ty

(24) 11 bizni 喜 ögürüp korgu yenig *bo*[lup…
pyz ny 喜 ’wykwrwp qwrqw yynyk *pw*[…

(25) 12 korgu yenig bolup munı üz[ä…
qwrqw yynyk bwlwp mwny ’wyz[…

(26) 13 oyṅayu külä ilinçü *mäŋi k*[ıl…
’wyṅ’yw kwyl’ ’ylynçw *m’nky q*[…

(27) 14 yitdürürl(ä)r öz […
yytdwrwr lr ’wyz […

(28) 15 basa korgu yeni[g…
p’s’ qwrqw y’ny[…

(29) 16 … birtämläṭ[i…
t’ pyrt’m l’d[…

4

(Katalog Bilgisi: Özertural, 2021, s. 300, Katalog No: 457)

Ch/U 6585 (Glas: T II T 2005)

ön

(30) 01 …]*l*(ä)r 此 此 sözläyürl(ä)r

…]*l*r 此 此 swyz l'ywr lr

(31) 02 …]/dmägülük 入 kirip tosun

…]/dm'gw lwk 入 kyryp twswn

(32) 03 …] ürlük tep temäklig

…] 'wyrlwk typ tym'k lyk

(33) 04 …] … ärṭmişin yintäm

…] tyn 'rdmyş yn yynt'm

(34) 05 …] … tuṭmakın adkamakın

…]wl'yw twdm'q yn ''dq'm'q yn

(35) 06 …] … y(i)mä bilir m(ä)n yana

…]*k*l'myş yn ym' pylyr mn y'n'

(36) 07 …] … m(ä)n yapşınmayu tük(ä)ṭmäkim üz[ä]

…]m'z mn y'pşynm'yw twykdm'kym 'wyz

(37) 08 …] kayu ärür tep tesär 耙 türtüp (?)

…]w q'yw 'rwr typ tys'r 耙 twyrtwp

(38) 09 …] azuça y(i)mä birär ödtä *b*///*p*

…] ''z wç' ym' pyr'r 'wydt' *p*///*p*

(39) 10 …] … bir y(e)g(i)rminç […

…]tyl'q pyr ykrmynç […

(40) 11 …] üzä bälgürt*ü*[p …

…] 'wyz ' p'lkwrt*w*[…

5

(Katalog Bilgisi: Özertural, 2021, s. 300, Katalog No: 458)

Ch/U 8164 (T I D [549])

ön

(41) 01 …] çın-kertü köŋülkä kiriş

…] çynkyrtw kwnkwl k’ kyryş

(42) 02 …] *kayu* antag yogun erig

…] *q’yw* ’’nt’q ywqwn ’yryk

(43) 03 …] …lärig ükliṭṭäçi adınl(a)r

…] //// l’ryk ’wyklydt’çy ’’dyn lr

(44) 04 …] *kılıp* bu yogun erig sav

…] *qylyp* pw ywqwn ’yryk s’v

(45) 05 …] … savl(a)r üzä ök ür

…]y //// s’v lr ’wyz ’ ’wyk ’wyr

(46) 06 …] … kamagka sävä taplayu

…] ///// q’m’q q’ s’v’ t’pl’yw

(47) 07 …] sözläyürl(ä)r bu savlarıg

…]k swyz l’ywr lr pw s’v l’ryq

(48) 08 …]*ṭ*taçıg sözläyür 不 tutup

…]*t*t’çyq swyz l’ywr 不 twtwp

(49) 09 …] beş türlüg aş a̰zuk

…] pyş twyrlwk ’’ş ’’swq

(50) 10 …] orunka barmaz y(i)mä

…] ’wrwn q’ p’rm’z ym’

(51) 11 …] *ö*gsizig y(i)mä ök

…] *’w*yksyz yk ym’ ’wk

(52) 12 …a]*d*ırt öŋi kılmaz

…]//dyrt ’wynky qylm’z

(53) 13 …] ka tavgaç oyıṅı

…] q’ t’vq’ç ’wyyṅy

(54) 14 …]… bärükini

…]tyn p'rwky ny

(55) 15 …]*kü*ntäki täg

…]*kw*yn t'ky t'g

(56) 16 …] adın *nom* 大

…] ''dyn *nwm* 大

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

Ch/U 6159 (a) (Glas: T II T 1268) (ön)

(01) Doğru$_2$, hakikat ile… **(02)** Erdemliler ile bun[dan]… **(03)** 此 budur dört… **(04)** görüşler (Skr. *dṛṣṭi*)… **(05)** bu…

Ch/U 6159 (b) (Glas: T II T 1268) (ön)

(06) … günün kaplan (?) **(07)** … yapılmıştır **(08)** …makta tekrar tekrar$_2$ **(09)** eğlenirler$_2$ onlar. **(10)** … güçsüzleşip$_2$ sonra **(11)** …maması ise sonra **(12)** … durup o… **(13)** … sürekli$_2$

Ch/U 6397 (o. F.) (ön)

(14) … dördü]ncü görüş (Skr. *dṛṣṭi*)… **(15)** … [dört görüş]ün içine ben… **(16)** … dört görüşün (Skr. *dṛṣṭi*) iç[ine]… **(17)** Ben bilirim bu görüşlerin (Skr. *dṛṣṭi*)… **(18)** ve yine bilirim sonucunu$_2$ öylec[e]… **(19)** Bundan fazlasını da öyle bilse bağl[an…]… **(20)** Bundan dolayı olmuşumdur. Sönmek$_2$ aracılığıyla 何… **(21)** Sözü şöyle söylerler 夫 öte yandan öyledir (?)… **(22)** Söyler. Bundan başka, beslendiğinde olur. Başka… **(23)** Sutra (Skr. *sūtra*) ışığı gibi 梵 Ezrua (Skr. *brahmā*) adı… **(24)** …bizi. 喜 Sevinip dikkatsiz$_2$ o[lup]… **(25)** Dikkatsiz$_2$ olup bundan dolayı… **(26)** Güle oynaya eğlen$_2$… **(27)** Yitirirler kendi… **(28)** Sonra dikkatsiz$_2$ **(29)** …da eksiksiz…

Ch/U 6585 (Glas: T II T 2005) (ön)

(30) …ler 此 此 söylerler **(31)** … … 入 girip kaba (?) **(32)** "… sonsuz" demek… **(33)** …dan aştığını daima… **(34)** … tutmakla$_2$ **(35)** …diğini de bilirim **(36)** … yapışmadan tamamlamam aracılığıyla **(37)** "… hangisidir" dense 耙 dokunup (?) **(38)** … veya bir zamanda **(39)** … on birinci… **(40)** … gösteri[p]…

Ch/U 8164 (T I D [549]) (ön)

(41) … doğru$_2$ zihniyete giriş **(42)** … her kim öyle kaba$_2$ **(43)** …leri çoğaltan başkaları **(44)** … kılıp bu kaba$_2$ söz **(45)** … sözlerle uzun zaman **(46)** … herkese, severek$_2$ **(47)** … söylerler bu sözleri **(48)** … söyler. 不 tutup **(49)** … beş türlü azık$_2$ **(50)** … yere gitmez ve **(51)** … akılsızı da yine **(52)** … [f]ark$_2$ etmez **(53)** …a Çin oyunu (?) **(54)** …den beri olanı **(55)** … gündeki gibi **(56)** … başka öğreti (Skr. *dharma*) 大

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01) çıngaru tetrü: Eski Uygurca bu ikileme, "doğru$_2$, tam$_2$" anlamlarına gelmektedir (Wilkens 2021: 710). Genellikle *tetrü çıngaru*[2] biçiminde tanıklanan bu ikileme, metnimizde *çıngaru tetrü* biçiminde tanıklanmıştır.

(03) 此 **bu:** Çince 此 *cǐ* "bu" karakteri ile eş anlamlı Türkçe *bu* "bu" sözcüğü art arda kullanılmıştır. Yukio Kasai, Eski Uygurca *āgama* metinlerinde gözlemlenen bu tür Çince karakter kullanımlarının, her yeni cümlenin başında yer aldığını ve bazen bazı sözcükler ve cümleler atlandıktan sonra yeni cümlenin başladığını ifade eder. Bu tür kullanımların anlaşılması için de çeviriye kaynak olan Çince metni gözden geçirmek gerektiğini söyler (Kasai vd. 2017: 23).

(08) basa basa: Eski Uygurca bu ikileme, "tekrar tekrar, sürekli$_2$, arka arkaya" anlamlarına sahiptir (Wilkens 2021: 145; Karaman 2022: 660).

(09) [ili]nçü m(ä)ŋi: Eski Uygurca bu ikileme, "eğlence$_2$, zevk$_2$, sevinç$_2$, neşe$_2$" anlamlarına sahiptir (Wilkens 2021: 304; Karaman 2022: 179).

(10) ar-ıp kävil-ip: Eski Uygurca bu ikileme, "yorulmak$_2$, zayıflamak$_2$" anlamlarına sahiptir. *ar-* eylemiyle kurulan *ar- ämgän-*, *ar- sön-* ve *kävil-* eylemiyle kurulan *kävil- alkın-* gibi benzer anlamlara sahip ikilemeler bilinse de, *ar- kävil-* ikilemesi başka metinlerde tanıklanmamıştır. *ar-* eylemi "yorulmak, yavaşlamak, sönmek" gibi anlamlara sahiptir (Wilkens 2021: 56). *kävil-* eylemi ise "azalmak, zayıflamak" anlamlarına sahiptir (Wilkens 2021: 359). İkilemede kullanılan sözcüklerin yakın anlamlılığına ve metnin bu bölümünün açıkça okunabilmesine dayanarak bu ifadenin bir ikileme olduğu düşüncesindeyiz.

(13) öṭlüm öṭ[lüm]: Eski Uygurca bu ikileme "sürekli$_2$, tekrar tekrar$_2$" anlamlarına sahiptir (Wilkens 2021: 543, Karaman 2022: 674).

(16) *t*ört körüm+lärniŋ: Elimizdeki çeviriye kaynaklık eden *Brahmajāla-sūtra*'da Buddha, dinleyenlerine, geçmişe ve geleceğe ilişkin 62 yanlış görüşü anlatır. Bunlardan on sekizi geçmişe yönelik, kırk dördü ise geleceğe yönelik görüşlerdir. Geçmişe yönelik on sekiz görüşten dördü, evrenin sonluluğu-sonsuzluğu hakkındadır. Elimizdeki Uygurca metnin bu bölümünün Çince metnin tam olarak hangi bölümüne karşılık geldiğini bulmak, metnimizin büyük oranda tahrip olmuş olmasından dolayı zordur. Ancak bu bölümün, evrenin sonluluğu-sonsuzluğu hakkındaki dört görüşle ilgili olduğu, *tört körüm* ifadesinden anlaşılmaktadır.

Biz, metnimizdeki (14) - (20) satırları arasının, metnimizin Taishō kataloğundaki orijinalinin (T. 1) 90b07 - 90b14 satırları arasına karşılık geldiğini düşünüyoruz.[3] T. 1. 90b07 - 90b13 satırlarının Türkçesi şöyledir: "… kendi muhakemesine dayanarak şöyle der: 'Ben ve evren daimidir.' Bu dördüncü görüştür. Gezgin keşiş ve Brahmanlar bu nedenle bu çağ ve kök görüşlerde 'Ben ve evren daimidir'

[2] Willi Bang ve Annemarie von Gabain, *Türkische Turfan-texte V* (Akademie Verlag, 1931), 22.

[3] bkz. http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T0001_.01.0090b07:0090b07.cit

görüşünü benimser. Bunların tümü dört görüşe girer: 'Ben ve evren daimidir.' Bu dört görüşün ötesine geçilemez. Bunu yalnızca Tathāgata (Buddha) bilir. O bu tutunmaları ve bağlılıkları da bilir; onların karşılıklarını da bilir. Tathāgata'nın bilgisi bunun da ötesindedir. O bilir ama bağlanmaz. Bağlanmadığı için sükûnete erişir. Zevkin doğuşunu, sona erişini, onun tadını ve ötesini bilir…"

(18) tüş+in utlı+sın: Eski Uygurca bu ikileme, "sonuç$_2$, karşılık$_2$, ödül$_2$, yarar$_2$" anlamlarına sahiptir (Ölmez 2017: 296; Wilkens 2021: 776; Karaman 2022: 351).

(20) öç-mäk amrıl-makın: Eski Uygurca bu ikileme "sönmek$_2$, dinmek$_2$, sakinleşmek$_2$, ortadan kaybolmak" anlamlarına sahiptir (Ölmez 2017: 280; Wilkens 2021: 521; Karaman 2022: 537).

(23) 梵 **äzrua:** Çince 梵 *fàn* "Brahma" karakteri ile onun Eski Uygurca karşılığı olan *äzrua* sözü art arda kullanılmıştır (bkz. 2. açıklama). Soğdca *ʾzrwʾ* sözcüğünün Eski Uygurcadaki karşılığı olan bu sözcük, Sanskritçe *brahmā*'yı karşılamaktadır (Wilkens 2021: 132).

(24) - (29) 喜 **ögürüp korgu yenig *bo*[lup…] korgu yenig bolup munı üz[ä…] oyṅayu külä ilinçü *mäŋi k*[ıl…] yitdürürl(ä)r öz […] basa korgu yeni[k…] … birtämläṭ[i…]:** "(24) 喜 Sevinip dikkatsiz$_2$ o[lup]… (25) Dikkatsiz$_2$ olup bundan dolayı… (26) Güle oynaya eğlen$_2$… (27) Yitirirler kendi… (28) Sonra dikkatsiz$_2$ (29) …da eksiksiz…". Eski Uygurca metnin bu bölümü, metne kaynaklık eden Taishō kataloğunda 1 numarada bulunan *Brahmajāla-sūtra*'nın 90c15 - 90c17 satırlarına denk ilerlemektedir[4]. T. 1. 90c15 - 90c17 satırları arasının Türkçesi şöyledir: "Bazı varlıklar oyun oynamayı, gülmeyi ve tembelliği severler. Sık sık oyun oynayıp gülerek kendilerini eğlendirirler. Ancak bu oyun ve eğlence sırasında bedenleri son derece yorulur ve zihinleri dağılır. Zihinleri dağılınca yaşamları sona erer. Bir sonraki hayatta dünyaya gelir, zamanla büyürler. Sakal ve saçlarını tıraş edip…".

(24) 喜 **ögür-üp:** Çince 喜 *xǐ* "mutluluk" karakteri ile yakın anlamlı Eski Uygurca *ögür-* "sevinmek" sözcükleri art arda kullanılmıştır (bkz. 2. açıklama).

(24) korgu yenig: Eski Uygurca bu ikileme "dikkatsiz$_2$, düşüncesiz$_2$, özensiz$_2$" anlamlarına sahiptir (Ölmez 2017: 275; Wilkens 2021: 393; Karaman 2022: 519).

(26) oyṅa-yu kül-ä: Eski Uygurca bu ikileme "oynamak ve gülmek" anlamına sahiptir (Şen 2002: 208; Karaman 2022: 536).

(31) 入 **kir-ip:** Çince 入 *rù* "girmek" karakteri ile eş anlamlı Eski Uygurca *kir-* "girmek" sözcükleri art arda kullanılmıştır (bkz. 2. açıklama).

(34) tuṭ-makın adka-makın: Eski Uygurca bu ikileme "tutmak$_2$, yapışmak$_2$" anlamlarına sahiptir. İkilemeyi oluşturan *tuṭ-* ve *adka-* eylemlerinin temel anlamları aynıdır. İkilemeyi oluşturan ikinci eylemin dönüşlü biçimiyle kurulan

[4] bkz. http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T0001_.01.0090c15:0090c15.cit

tut- adkan- ikilemesi tanıklanmıştır (Şen 2002: 303; Karaman 2022: 578). Ancak ikilemenin *tut- adka-* biçimi ilk kez bu metinde tanıklanmıştır.

(37) 耙 **türt-üp (?):** Bu satırdaki Çince karakter 耙 *bà* "tırmık" karakterine oldukça benzemektedir. Buna dayanarak, karakterin yanındaki Türkçe sözcük *türt-* "sürtmek" eyleminin zarf-fiil biçimi olarak okunmuştur.

(41) - (48) […] çın-kertü kŋülkä kiriş […] kayu antag yogun erig […] …lärig ükliṭtäçi adınl(a)r […] kılıp bu yogun erig sav […] … savl(a)r üzä ök ür […] … kamagka sävä taplayu […] sözläyürl(ä)r bu savlarıg […]ttaçıg sözläyür 不 **tutup:** "(41) … doğru$_2$ zihniyete giriş (42) … her kim öyle kaba$_2$ (43) …leri çoğaltan başkaları (44) … kılıp bu kaba$_2$ söz (45) … sözlerle uzun zaman (46) … herkese, severek$_2$ (47) … söylerler bu sözleri (48) … söyler. 不 Tutup". Eski Uygurca metnin bu bölümü, metne kaynaklık eden Taishō kataloğunda 1 numarada bulunan *Brahmajāla-sūtra*'nın T. 1. 88c29 - 89a02 satırlarına denk ilerlemektedir[5]. T. 1. 88c29 - 89a02 satırları arasının Türkçesi şöyledir: "Şraman Gautama kötü sözleri terk etmiş ve ortadan kaldırmıştır. Sert/kaba sözler insanları yaralar ve onların öfkesini, kinini artırırsa, o bu tür sözleri asla kullanmaz. Böyle düşmanlık ve nefret yaratan kaba sözleri tümüyle terk eder. Her zaman güzel sözlerle insanların kalplerini hoşnut eder. İnsanlar bu sözleri sever ve dinlemekten bıkmazlar. O yalnızca bu tür sözleri söyler.".

(41) çın-kertü: Eski Uygurca bu ikileme "doğru$_2$, gerçek$_2$, hakikat$_2$" anlamlarına sahiptir (Şen 2002: 86; Ölmez 2017: 260; Wilkens 2021: 228; Karaman 2022: 126). Sözcükler metnimizde birleşik yazılmıştır.

(42) yogun erig: Eski Uygurca bu ikileme "kaba$_2$" anlamına sahiptir (Wilkens 2021: 909; Karaman 2022: 411).

(46) säv-ä tapla-yu: Eski Uygurca bu ikileme "sevmek$_2$, hoşlanmak$_2$" anlamlarına sahiptir (Şen 2002: 246; Ölmez 2017: 285; Wilkens 2021: 599; Karaman 2022: 553).

(49) aş aẓuk: Eski Uygurca bu ikileme, "yiyecek$_2$, azık$_2$" anlamlarına sahiptir (Şen 2002: 39; Ölmez 2017: 253; Wilkens 2021: 75; Karaman 2022: 81).

(52) [a]*d*ırt öŋi: Eski Uygurca bu ikileme "fark$_2$, farklı$_2$, ayrı$_2$" anlamlarına sahiptir (Şen 2002: 12; Wilkens 2021: 11; Karaman 2022: 50).

(56) nom: Eski Uygurca bu sözcük "öğreti" anlamındadır ve Skr. *dharma* sözcüğünün karşılığıdır. Sözcük Soğdca *nwm*'dan Eski Uygur Türkçesine geçmiştir. Soğdcaya da Grekçe *nomos* sözcüğünden geçmiştir (Nadalyayev 1969: 360; Räsänen 1969: 354; Clauson 1972: 777; Wilkens 2021: 494).

[5] bkz. http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T0001_.01.0088c29:0088c29.cit

4. Sonuç

Bu çalışma, *Brahmajāla-sūtra*'nın *Dīrghāgama* koleksiyonundaki Çince versiyonuna dayanan ve Eski Uygur Türkçesine çevrilmiş beş fragmanın filolojik incelemesini kapsamaktadır. İncelenen fragmanlar, Berlin Turfan Koleksiyonu'nda muhafaza edilmekte olup; metinlerin yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı ve metne ilişkin açıklamalar aracılığıyla metnin neşri yapılmıştır.

Elimizdeki çeviride 15 adet Eski Uygurca ikileme saptanmıştır. Metnimizin 1. satırında geçen ve *tetrü çıngaru* ikilemesinin tersi biçiminde yazılmış olan *çıngaru tetrü* "doğru$_2$, tam$_2$" ikilemesi bu hâliyle ilk kez bu metinde tanıklanmıştır. Metnimizin 10. satırındaki *ar- kävil-* ikilemesi ilk kez bu metinde tanıklanmıştır. Metnimizin 34. satırında yer alan ve *tuṭ- adkan-* ikilemesinin ikinci ögesinin dönüşlülük ekinin var olmayan hâli olan *tuṭ- adka-* ikilemesi, bu hâliyle ilk kez bu metinde tanıklanmıştır.

Metinde sık sık Çince karakterler ve bu karakterlerin eş anlamlısı olan Eski Uygurca sözcükler yan yana kullanıldığı görülmüştür: Metnimizin 3. satırında Çince 此 *cǐ* "bu" karakteri ile eş anlamlı Türkçe *bu* "bu" sözcüğü; metnimizin 23. satırında Çince 梵 *fàn* "Brahma" karakteri ile onun Eski Uygurca karşılığı olan *äzrua* sözcüğü; metnimizin 24. satırında Çince 喜 *xǐ* "mutluluk" karakteri ile yakın anlamlı Eski Uygurca *ögür-* "sevinmek" sözcüğü; metnimizin 31. satırında Çince 入 *rù* "girmek" karakteri ile eş anlamlı Eski Uygurca *kir-* "girmek" sözcüğü ve metnimizin 37. satırında Çince 耙 *bà* "tırmık" karakteri ile yakın anlamlı Eski Uygurca *türt-* "sürtmek" sözcüğü. Yukio Kasai, Eski Uygurca *āgama* metinlerinde gözlemlenen bu tür Çince karakter kullanımlarının, her yeni cümlenin başında yer aldığını belirtir.

Elimizdeki çeviride; Çince kaynak metinde yer alan Buddha'nın evrenin sonluluğu-sonsuzluğu hakkındaki dördüncü görüş üzerine konuştuğu bölüm (T. 1 90b07 - 90b14), insanların oyun ve eğlenceye dalıp zihinlerinin dikkatsizleştiği bölüm (T. 1 90c15 - 90c17) ve insanların kaba sözler ettiği ancak Buddha'nın etmediği ve herkese güzel sözlerle yaklaşmak gerektiğini anlattığı bölümle (T. 1. 88c29 - 89a02) koşutluk gösterdiği görülmüştür.

Eski Uygurca külliyatta Çince, Sanskritçe, Tibetçe ve Toharcadan çevrilmiş pek çok Budist eser yer almaktadır. Bunların bazıları bütünlüklü olarak korunabilmiş, bazıları ise fragmanlar hâlinde elimize geçmiştir. Aydınlanmaya götüren Sekiz Katlı Asil Yol'un (Pali. *ariya aṭṭhaṅgika magga* = Skr. *āryāṣṭāṅgamārga*) başlangıç noktası olan doğru görüş (Pali. *sammā-diṭṭhi*, Skr. *samyag-dṛṣṭi*) ve ona ulaşılabilmesi için aşılması gereken 62 yanlış görüş, *Brahmajāla-sūtra*'da geniş yer tutmaktadır. Bu yönüyle Budist öğreti için temel eserlerden biri olmaktadır. Pali kanonu olan *dīghanikāya*'da 1 numarada; Çince kanon olan *dīrghāgama*'da 21 numarada kayıtlı olan bu *sūtra*nın Eski Uygur Türkçesine de çevrildiği Peter Zieme tarafından tespit edilmiş ve Zekine Özertural'ın 2021 tarihli katalog

çalışmasıyla tasnif edilmiş ancak söz konusu fragmanlar bugüne dek yayımlanmamıştır. Bu çalışmayla birlikte Budist literatürde önemli bir yere sahip olan *Brahmajāla-sūtra*'nın Eski Uygur Türkçesine çevirisi yayımlanarak bu eksiklik giderilmiştir.

Kaynakça

BANG, Willi.; GABAİN, Annemarie von (1931). *Türkische Turfan-texte V*. Berlin: Akademie Verlag.

BODHI, Bikkhu (2007). *The Discourse on the All - Embracing Net of Views: The Brahmajala sutta and its commentaries*. Sri Lanka: Buddhist Publication Society.

CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.

e-DTA = Digitales Turfan-Archiv Ch/U 6159 ön
https://turfan.bbaw.de/dta/ch_u/images/chu6159versototal.jpg (Erişim Tarihi: 26.06.2025)

e-DTA = Digitales Turfan-Archiv Ch/U 6397 ön
https://turfan.bbaw.de/dta/ch_u/images/chu6397versototal.jpg (Erişim Tarihi: 26.06.2025)

e-DTA = Digitales Turfan-Archiv Ch/U 6585 ön
https://turfan.bbaw.de/dta/ch_u/images/chu6585versototal.jpg (Erişim Tarihi: 26.06.2025)

e-DTA = Digitales Turfan-Archiv Ch/U 8164 ön
https://turfan.bbaw.de/dta/ch_u/images/chu8164verso.jpg (Erişim Tarihi: 26.06.2025)

ERASLAN, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GABAIN, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. M. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GILES, Herbert Allen (1912). *A Chinese-English Dictionary Part I-II*. Shanghai & London:Kelly and Walsh.

KARAMAN, Ahmet (2022). *Eski Türkçede İkilemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KASAI, Yukiyo; Raschmann, Simon; Wahlquist, Håkan; Zieme, Peter (2017). *The Old Uyghur Āgama fragments preserved in the Sven Hedin collection, Stockholm*. Turnhout: Brepols.

NADALYAYEV, V. M.; Nasilov, D. M.; Tenişev, E. R.; Şerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: İzdatelstvo Nauka Leningradskoye Otdeleniye.

ÖLMEZ, Mehmet (2017). "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65/2, 243-311.

ÖZERTURAL, Zekine (2021). *Alttürkische Handschriften Teil 4: Varia Buddhica: Buddhistische Gedichte Und Kleinere Sūtra-Texte*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÄSÄNEN, Martti (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki.

ŞEN, Serkan (2007). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Taishō (t.y.) Taishō Shinshū Daizōkyō (大正新脩大藏經)

https://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT/satdb2015.php?lang=en (Erişim Tarihi: 26.06.2025)

WİLKENS, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen